

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
**ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Студента 2 курсу, 3м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та
страхування»
спеціалізації «Державні
фінанси»

Федоренко Роман
Сергійович

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
доцент

Шевченко Світлана
Олексіївна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
Заслужений діяч науки і техніки
України
д.е.к., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	6
1.1 Місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення та зарубіжний досвід його функціонування	6
1.2 Управління коштами фондів державного соціального страхування.....	13
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	20
2.1 Стан формування та використання коштів Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування на випадок безробіття	20
2.2 Особливості формування та використання коштів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.....	35
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	44
3.1. Шляхи оптимізації фінансового забезпечення фондів державного соціального страхування.....	44
3.2. Розвиток системи державного соціального страхування.....	48
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	6

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуває вирішення проблем соціального захисту населення, що обумовлено конституційним правом громадян України. Саме тому вивчення, узагальнення та розробка рекомендацій і пропозицій щодо розв'язання проблеми формування і функціонування системи соціального захисту населення набуває особливої актуальності. Досить вагомим аспектом віддзеркалення місця людини в системі державної політики слід визначити стан її соціального захисту та надання соціальних гарантій. Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами в країні, зокрема, шляхом побудови сучасної системи соціального страхування.

З виникненням незалежної Української держави відбувається поступова зміна розуміння сутності соціального забезпечення в контексті європейських традицій. Значної уваги потребує процес формування законодавчої бази в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян як форми реалізації права громадян на соціальне забезпечення в нових економічних умовах.

Науково-теоретична, нормативна та емпірична основа випускної кваліфікаційної роботи. Науково-теоретичним підґрунтям стали праці таких вчених, як Чугунова І.Я., В.М. Андріїва, Н.Б. Болотіної, М.І. Бондарука, І.О. Гуменюк, О.В. Москаленко, О.Л. Кучми, С.М. Синчук, С.О. Сільченко, С.М. Прилипка, М.М. Шумила та ін.

Мета дослідження. На основі чинного законодавства України, узагальнення практики його реалізації, а також міжнародного досвіду визначити сутність, зміст та особливості державного соціального страхування, дослідження теоретичних і практичних аспектів державного соціального страхування, використовуючи досвід зарубіжних країн.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- дослідити місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення та зарубіжний досвід його функціонування;
- вивчити місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення та зарубіжний досвід його функціонування;
- розглянути управління коштами фондів державного соціального страхування;
- дослідити стан формування та використання коштів Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування на випадок безробіття;
- з'ясувати особливості формування та використання коштів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;
- розкрити методику шляхів оптимізації фінансового забезпечення фондів державного соціального страхування;
- здійснити аналіз розвитку системи державного соціального страхування.

Об'єктом дослідження є державне соціальне страхування у системі фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Предметом дослідження є система державного соціального страхування, фонди державного соціального страхування, зарубіжний досвід функціонування державного соціального страхування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Їх застосування зумовлено системним підходом, і дає можливість вивчати проблеми в єдності їх соціального змісту державного соціального страхування. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат, визначено місце поняття загальнообов'язкового соціального страхування. Порівняльно-правовий метод широко використовувався при аналізі міжнародного досвіду у сфері застосування соціального страхування. Історико-правовий метод дозволяє

дослідити правову природу, історичні передумови та розвиток загальнообов'язкового соціального страхування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення та висновки випускної кваліфікаційної роботи доведені до рівня конкретних пропозицій, зокрема щодо уточнення окремих положень Стратегії розвитку пенсійної системи в Україні та законодавчих актів. Висновки проведеного дослідження стануть у нагоді для подальшого вивчення та дослідження специфіки державного соціального страхування. Практичні результати дослідження висвітлюються в науковій публікації «Система фінансового забезпечення соціального захисту населення зарубіжних країн. Результати дослідження опубліковано у збірнику наукових праць: Фінансова система України: збірник наукових праць [у 3 ч.] Ч.3 / за ред. І.Я. Чугунова. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2019.

Новизна одержаних результатів. Найбільш суттєві результати дослідження, що містять елементи наукової новизни методичні підходи до статистичного оцінювання формування та використання коштів фондів соціального страхування, що дозволяє підвищити діяльності фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що дало можливість виявити додаткові резерви обслуговування населення послугами державного соціального страхування

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1 Місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення та зарубіжний досвід його функціонування

Соціальна політика у розвинених країнах з ринковою і соціально орієнтованою економікою охоплює як один з важливих атрибутів систему загальнообов'язкового соціального страхування, роль та значення якої є для населення країни ключовими. Через правові, економічні й соціальні функції соціального страхування опосередковується розподіл фінансових ресурсів серед працівників та членів їх сімей, надається соціальна допомога у випадку настання соціальних ризиків.[9]

Нормативно правовою основою соціального страхування в системі регулювання соціального захисту населення становить Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»[1]. Відповідно до Закону загальнообов'язкове державне соціальне страхування - система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.[12]

Законодавство про соціальне страхування складається із [Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування](#), [Кодексу законів про працю України](#) та інших законодавчих актів та прийнятих відповідно до них інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про соціальне страхування, застосовуються норми міжнародного договору[1].

Відповідно до статті 46 [Конституції України](#), громадяни мають право на [соціальний захист](#). Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, а також добровільним соціальним страхуванням через страхові компанії, що мають ліцензії Національного комітету фінансових послуг України.

Відповідно до ст. 4 „Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998 р. за № 16/98-ВР передбачено такі види загальнообов’язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування, передбачені законами України. [1]

В узагальненому розумінні, система соціального страхування розв’язує два важливих соціально-економічних завдання, а саме:

- 1) збереження та повне відновлення працездатності активної частини населення країни;
- 2) гарантоване матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність у зв’язку з виходом на пенсію чи не мали її в працездатному віці з тих чи інших причин. [1]

Розрізняють три базові моделі соціального захисту: соціал-демократичну, консервативну (континентальна) і ліберальну (англосаксонська).

Соціал-демократична модель соціального захисту. Особливістю цієї моделі є загальність (універсалізація) соціального захисту населення, як гарантованого права всіх громадян, забезпеченого державою. Модель відрізняється високою роллю держави в усупільненні доходів і загальнонаціональними соціальними механізмами управління. Держава забезпечує високий рівень якості і загальнодоступність соціальних послуг (зокрема безкоштовне медичне обслуговування, освіта тощо).

Соціальний захист країн, що використовують соціально-демократичну модель характеризується наступними принципами: соціальні послуги і сервіс надаються на добровільних засадах; соціальний захист повинен бути безперервним, усестороннім, адекватним соціальним ризикам, охоплювати всі

сфери життя людини; соціальний захист має бути гнучким, доступним і здатним вирівнювати соціальні умови для всіх груп населення. Такий підхід допомагає подолати розрив у фізичних та в соціальних можливостях як «слабих» груп, так і всього суспільства. Зокрема, всі повинні мати рівну можливість здобути освіту, кваліфікацію і оплачувану роботу, тобто стати нормальними членами суспільства.

Консервативна (континентальна) модель соціального захисту. Така модель має ще назву «континентальної», «європейської» відповідно до її геополітичної домінанти. Центральний принцип даної моделі – поєднання можливостей ринку з механізмами солідарного самозахисту (соціальне страхування) під державним наглядом. Із-за прихильності до системи соціального страхування, що організовується і фінансується «соціальними партнерами», як називають в ЄС працівників і роботодавців, консервативна модель базується на принципі досягнень, де праця визначає подальше соціальне забезпечення. Для працівників, які мають статус організованих, у високорентабельних галузях виробництва результат застосування цієї моделі позитивний. Проте існують проблеми з незайнятими верствами населення, оскільки рівень державної підтримки невеликий, а ця частина населення не має права на страхову допомогу. Тому ці категорії населення змушені розраховувати на добродійні організації і соціальну допомогу, яка зазвичай є мізерною. Як наслідок, консервативна модель соціальної політики призводить до появи «подвійного суспільства». [12]

Дана модель припускає розвиток системи допомоги з соціального страхування, диференційованої за видами трудової діяльності. Послуги соціального страхування, що фінансуються в основному за рахунок внесків, розрізняються залежно від приналежності до тієї чи іншої професійної групи. [13]

Ліберальна модель соціального захисту. При ліберальній моделі держава бере на себе відповідальність за збереження лише мінімальних доходів громадян і за добробут найменш знедолених прошарків населення, що максимально стимулює створення та розвиток у суспільстві різних форм

недержавного соціального страхування і соціальної підтримки, а також різних засобів і способів одержання й підвищення громадянами своїх доходів [14].

Класичними країнами ліберальної моделі є Великобританія та США. Система соціального забезпечення цих країн базується на двох основних формах: соціальному страхуванні, виплати за яких здійснюють як роботодавці, так і працівники; державній соціальній допомозі за рахунок бюджетів різних рівнів. [15].

Аналіз системи соціального страхування пропонується здійснити на прикладі США, чий досвід має велике значення для України. Законодавчою основою програми соціального страхування США став Закон про соціальне забезпечення, який був прийнятий Конгресом у 1935 році. Виходячи з його вимог, були сформовані базові програми соціального страхування: програми «Old Age (підтримка людей похилого віку)», «Survivors (Соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника)» та «Страхування на випадок інвалідності (непрацездатності)» (загальна назва трьох програм — OASDI), яку ще часто називають «програмою соціального забезпечення». У межах цієї програми здійснюється соціальне страхування за програмою Medicare (медичне), що є системою страхування здоров'я для осіб пенсійного віку. [21]

Таким чином, головною особливістю загальнонаціональної системи соціального страхування в США є її спрямованість на соціальну підтримку пенсіонерів. Окремою системою, яка не має загальнонаціонального характеру і функціонує на рівні штату, є соціальне страхування з безробіття. Фінансовою основою програм соціального страхування є внески як працівників, так і роботодавців. Страхові тарифи встановлюються диференційовано за прогресивною шкалою в рівних розмірах для працівника і роботодавця (наприклад, ставки від 1 % з перших трьох тис. дол. США річної заробітної плати до 6 % на основну зарплату). Крім цього, збір розміром 1,45 % накладається на весь обсяг зарплати без верхнього обмеження. Ця частина коштів спрямовується для фінансування вже згадуваної програми Medicare. Тобто зазначену програму також можна вважати окремим видом соціального

страхування, хоча він і не має повного організаційно-фінансового забезпечення. [17]

Програмами соціального страхування охоплюється 90 % працюючого населення США, враховуючи і осіб, які отримують дохід за рахунок ведення приватного бізнесу. Допомогу соціального страхування отримує більше, ніж 15 %, населення; видатки на ці потреби становлять 23 % всіх федеральних витрат, а внески за програмою соціального забезпечення становлять 27 % федеральних доходів. Окрім програми соціального забезпечення, існують й інші пенсійні програми, зокрема для державних службовців — працівників федеральних установ, працівників залізничного транспорту та ветеранів.[19]

Як і в Україні, умовою надання допомоги з безробіття є принципова згода отримувача влаштуватися за направленням на прийнятну роботу. Всі штати повинні мати розроблені й функціонуючі програми забезпечення роботою, а також консультаційні центри із працевлаштування. Щомісяця допомогу з безробіття загальною річною вартістю більше 25 млрд дол. в середньому отримують майже 3 млн осіб. У період економічного спаду федеральні органи законодавчої та виконавчої влади подовжують тривалість отримання допомоги з безробіття і виділяють додаткові кошти на ці потреби. На рівні штатів допомогу у страхуванні від втрати доходу також забезпечують компенсаційні програми для працівників, які, крім компенсації за втрату роботи, забезпечують також і оплату медичного обслуговування. [18]

Ще одним яскравим прикладом є країна Нідерланди. Державному (національному) страхуванню Нідерландів підлягає все населення країни. Фінансовими джерелами державного страхування є відрахування з доходів громадян. Збір страхових коштів здійснюється органами податкової адміністрації. Кошти перераховуються роботодавцями, з якими працівники укладають контракти. У випадку індивідуального підприємництва страхові внески перераховуються безпосередньо працівникам.[5]

Законодавчою основою цієї системи є такі Закони: «Загальний закон про пенсії у старості». На його фінансування відраховується 17,9 % оподаткованого доходу. Цей закон гарантує одержання пенсії тільки у розмірі мінімальної

заробітної плати. Пенсії призначаються і виплачуються всім громадянам після 65 років незалежно від розміру доходу, який вони отримували до виходу на пенсію. Одинокий пенсіонер отримує 70 % мінімальної заробітної плати, сімейні пенсіонери — 100 %. «Загальний закон про пенсії у разі втрати годувальника (ANW)», на фінансування якого направляється 1,25 % відрахувань з доходу. За цим Законом відповідні компенсації виплачуються членам сім'ї старше 50 років і в більш молодому віці у випадку, якщо на утриманні знаходяться неповнолітні діти або інші непрацездатні члени сім'ї. «Загальний закон про спеціальні медичні витрати (AWBZ)» передбачає страховий тариф 10,25 % доходу. За рахунок цих коштів фінансується лікування хворих у спеціальних лікувальних закладах. У структурі державного страхування існує специфічний сектор — допомога на виховання дітей (надається у диференційованому розмірі залежно від віку дитини без врахування розміру доходу). За технологією його навряд чи можна вважати страхуванням, оскільки виплати здійснюються за рахунок загальних податкових надходжень. Водночас організаційно ця допомога здійснюється агентами соціального страхування. [19]

Система соціального страхування найманих працівників охоплює осіб, що працюють за трудовим договором. Державні службовці страхуються окремо. В обов'язковому порядку наймані працівники підлягають страхуванню на випадок захворювання, безробіття та інвалідності. Головним джерелом фінансування цієї системи є страхові внески роботодавців — 19 % заробітної плати; працюючі сплачують 7 % фонду оплати праці. Правове регулювання функціонування цієї системи здійснюється у відповідності до таких законів. «Загальний закон про пенсії з інвалідності» передбачає надання права на отримання пенсії у всіх випадках інвалідності, незалежно від причини її настання. Фінансове забезпечення цього виду страхування здійснюється за рахунок внесків роботодавців, які розподіляються на дві частини: 1) базову — 6,1 % заробітної плати, що встановлюється для всіх роботодавців; 2) диференційовану, яка встановлюється залежно від професійного ризику та розміру підприємства. Межі розміру зазначеного внеску коливаються від 0,98

% для малих підприємств з незначним ризиком до 6,36 % для великих компаній.

Для всіх видів соціального страхування існують обмеження розміру доходу, з якого сплачуються внески та встановлено мінімальний розмір компенсації — 70 % мінімальної оплати праці. Агентами, що забезпечують здійснення соціального страхування для національної системи є Банк соціального страхування, для системи найманих працівників — Агентство соціального захисту; медичне страхування в обох системах забезпечують фонди страхування здоров'я. [21]

Отже, соціальне страхування — це система гарантованого матеріального забезпечення людей у старості, у разі втрати працездатності та в інших обумовлених законом випадках за рахунок коштів спеціальних фондів, що акумулюються державою з внесків підприємств, організацій і установ згідно з визначеними нормами. Соціальне страхування як система, що регулюється державою, відображає об'єктивні потреби та інтереси відповідного етапу розвитку економіки та суспільства. В процесі становлення ринкової економіки місце та роль соціального страхування значно зростають, що обумовлюється збільшенням кількості та якості необхідних послуг, зростанням їх вартості і в зв'язку з цим розширенням меж соціальної діяльності держави. [31]

На сьогодні, соціальне страхування є організаційно-правовою формою соціального забезпечення, що підтверджується не лише національними нормативно-правовими актами, а й міжнародними. Зокрема, Конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. говорить про можливість закріплення права на забезпечення у формі страхування. На відміну від інших організаційно-правових форм соціальне страхування передбачає попередню участь осіб у формуванні та управлінні коштами соціального забезпечення. При цьому головними рисами, що визначають особливість соціального страхування є умова про неможливість існування інших систем, що встановлюють підвищений рівень соціального забезпечення за однакових програм страхування та наявність превентивного аспекту соціального захисту. Саме ці

ознаки стали вагомими чинниками розвитку системи соціального страхування та появи його форм.

У соціально-політичному аспекті соціальне страхування є способом реалізації конституційного права громадян на матеріальне забезпечення в старості, на випадок хвороби, повної чи часткової втрати працездатності або відсутності такої від народження, втрати годувальника, в разі безробіття. Розміри одержуваних засобів залежать від таких чинників, як величина виробничого стажу, заробітна плати, ступінь втрати працездатності чи інвалідності, і регулюються чинним законодавством.

1.2. Управління коштами фондів державного соціального страхування

Фонди соціального страхування посідають важливе місце в соціальній інфраструктурі України й відіграють значну роль в забезпеченні добробуту наших громадян.

Сьогодні, відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне діють чотири цільові страхові фонди: Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Пенсійний фонд України. Це некомерційні самоврядні організації (крім Пенсійного фонду України, правовий статус якого має особливості), які діють на підставі статутів, що затверджуються правліннями фондів, мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, а також емблему.

Слід зазначити, що нині Пенсійний фонд України є не страховим фондом, а центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики. Бюджет Пенсійного фонду України затверджує Кабінет Міністрів України. Незважаючи на те, що норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачають перетворення Пенсійного фонду України в неприбуткову самоврядну

організацію із повним страховим статусом, відповідного спеціального закону і досі не прийнято.

Під впливом ринкових механізмів сфера соціального захисту постає все більш відкритою, формуються певні вимоги застрахованих осіб до соціального захисту відповідно до власних потреб, роботодавцями пропонуються механізми соціального захисту з низькими витратами. Тому у світі вважається, що найбільш прогресивною формою управління основним компонентом соціального захисту – соціальним страхуванням, є управління на засадах паритетності трьох сторін соціального партнерства.

Цей принцип управління фондами соціального страхування в Україні реалізований. Це стало можливим тільки після прийняття Законів України «Про об'єднання роботодавців» та «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Представники застрахованих осіб та роботодавців делегуються сторонами самостійно. Об'єднання профспілок із набранням чинності законів про соціальне страхування приймають на себе не менш важливу роль ніж раніше, але якісно нову роль в управлінні коштами страхування, а саме, як представники застрахованих осіб працюють у правліннях та Наглядових радах фондів.

Участь соціальних партнерів в управлінні фондами соціального страхування виправдовується наступним:

- знаходження компромісу при визначенні мінімальних розмірів матеріального забезпечення за видами соціального страхування та встановлення оптимальних розмірів страхових внесків;
- підтримується фінансова та адміністративна самостійність системи.

Таке демократичне управління сторонами соціального партнерства потребує зміни світогляду всіх сторін соціального партнерства, які вирішують спільне завдання з урахуванням інтересів кожної сторони, сприятиме прозорості, підзвітності, фінансовому контролю і надійному регулюванню здійснення соціального страхування.

Безпосереднє управління фондами загальнообов'язкового державного соціального здійснюють правління та виконавча дирекція фонду, які забезпечують визначені законами конкретні види соціального страхування.

До складу правління Фонду входять по 15 представників держави, застрахованих осіб і роботодавців, що виконують свої обов'язки на громадських засадах.

Представники від держави призначаються Кабінетом Міністрів України, представники застрахованих осіб і роботодавців обираються (делегуються) сторонами самостійно.

Термін повноважень членів правління фонду складає шість років і закінчується в день першого засідання нового складу правління.

Правління Фонду очолює голова, що обирається з членів правління Фонду терміном на два роки по черзі від представників кожної сторони. Голова обирається на закритому засіданні правління Фонду. Обраним головою вважається член правління, за якого проголосувало більше половини загальної кількості членів правління. Голова правління має двох заступників, що разом із головою представляють три сторони.

Засідання правління Фонду проводяться відповідно до затвердженого ним плану, але не рідше одного разу у квартал. Позапланові засідання правління Фонду можуть проводитися з ініціативи його голови або за пропозицією більшості членів однієї з трьох представницьких сторін правління або за вимогою однієї третини членів правління Фонду.

Правління правомочне приймати рішення при наявності на засіданні не менше двох третин складу кожної представницької сторони. Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість членів правління із присутніх на засіданні. У випадку рівного розподілу голосів голос голови правління є вирішальним.

Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання всіма страхувальниками і застрахованими особами.

Правління страхового фонду має таку компетенцію: затверджує документи, що регламентують внутрішню діяльність фонду, в тому числі

виконавчої дирекції; подає у встановленому порядку пропозиції щодо визначення розмірів загальнообов'язкових внесків для забезпечення відповідного виду соціального страхування; затверджує річні бюджети фонду та звіти про їх виконання, порядок використання коштів з окремих видатків бюджету фонду; створює резерви коштів для забезпечення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; затверджує структуру органів фонду, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів та видатки (за погодженням зі спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері фінансів, праці та соціальної політики). Порядок обрання правління страхового фонду визначається законами з окремих видів соціального страхування [6].

Виконавча дирекція страхового фонду є виконавчим органом правління фонду, який забезпечує виконання рішень правління. Виконавча дирекція є підзвітною правлінню фонду та здійснює діяльність від імені страхового фонду в межах та порядку, що визначаються його статутом та положенням про виконавчу дирекцію, яке затверджується правлінням страхового фонду. Керівник виконавчої дирекції входить до складу правління страхового фонду з правом дорадчого голосу. Робочими органами виконавчої дирекції є її відділення, страхові каси тощо [6].

Слід зазначити, що позитивні результати з початку діяльності фондів соціального страхування були відчутні майже відразу. Регулярно стала здійснюватися виплата матеріального забезпечення безробітного, ліквідовано заборгованість з виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності, забезпечена регулярність поточних виплат постраждалим на виробництві і значно зменшена заборгованість з виплати відшкодування шкоди минулих років. Збільшилася кількість страхувальників, які до створення фондів не реєструвалися як платники внесків.

Однак, незважаючи на стабільність роботи системи соціального страхування та підвищення розміру поточних страхових виплат за її напрямками, вона ще потребує вдосконалення.

Так, враховуючи світовий досвід, робота з пошуку шляхів вдосконалення підвищення ефективності роботи фондів соціального страхування, в тому числі шляхом більш раціонального використання коштів, які спрямовуються на утримання адміністративного апарату фондів, ведеться постійно.

9 серпня 2019 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску». Його прийняття можна вважати одним із найбільш обґрунтованих шляхів реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що здійснюється шляхом консолідації з 1 січня 2011 року в одному органі подібних для усіх фондів функцій, а саме: збору страхових внесків, обліку страхувальників, прийняття звітності, контролю за повнотою та своєчасністю сплати страхових внесків, стягнення заборгованості з їх сплати, запровадження єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, який сплачуватиметься одним платіжним дорученням, а також єдиної бази для нарахування внесків, введення однакового звітного періоду, єдиної форми звітності, єдиного реєстру соціального страхування.

У законі визначено права, обов'язки та відповідальність у сфері формування страхових коштів, які окреслені для платників єдиного соціального внеску (роботодавців і застрахованих осіб), органів Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, Державного казначейства України та інших органів.

Крім того, закон передбачає об'єднання функцій зі збору страхових внесків і контролю за їх сплатою одним органом - Пенсійним фондом України.

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можна констатувати, що при реформуванні загальнообов'язкового державного соціального страхування шляхом запровадження єдиного соціального внеску буде забезпечено:

- більш раціональне використання коштів соціального страхування за рахунок уникнення дублювання страховими фондами функцій, пов'язаних із формуванням страхових коштів;
- повну прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- можливість застрахованим особам в будь-який час отримувати інформацію про сплату за них страхових внесків роботодавцем;
- в більшій мірі переорієнтування функцій та структури фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на роботу із застрахованими особами, на профілактичні заходи.

Проте, у концептуальному відношенні закон виглядає досить вразливим, оскільки з точки зору теорії державного управління не повною мірою узгоджується з природою будь-якої управлінської діяльності (в тому числі у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування). Згідно з її постулатами соціальне управління (різновидом якого є державне управління) здійснюється в процесі реалізації комплексу управлінських функцій, до яких, зокрема, відносяться функції інформації, організації, планування, регулювання, розпорядництва, координації і контролю та які складають зміст будь-якого управління. При цьому поділ процесу управління на окремі функції є досить умовним, оскільки всі функції управління нерозривно пов'язані між собою, внаслідок чого здійснення окремо взятої функції об'єктивно тягне за собою потребу у здійсненні всієї системи функцій управління. Це зумовлено тим, що кожна функція управління як специфічний вид управлінської діяльності, характеризує лише якусь одну рису управління. Сутність управління в цілому визначається всією системою управлінських функцій, а тому будь-яка функція здійснюється не ізольовано, а в системному взаємозв'язку з іншими функціями. Сказане стосується й контрольної функції, яка здійснюється на всіх етапах управлінської діяльності під час реалізації всієї системи функцій управління. Відсутність належного контролю з боку відповідних органів управління негативно позначається на ефективності управління в цілому.

У зв'язку з цим пропозиція позбавити органи управління відповідними фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування частини управлінських функцій шляхом передачі частини їх повноважень, що складають зміст їх контрольної функції (зокрема, повноважень з перевірки своєчасності та повноти нарахування і сплати страхових внесків на

загальнообов'язкове державне соціальне страхування), органам Пенсійного фонду України виглядає дещо нелогічною.

Річ у тому, що за змістом чинного законодавства відповідні Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування України є відносно відокремленими страховими фондами, управління якими здійснюється через відповідні органи управління, які створюються з метою управління цими фондами й які об'єктивно не можуть бути позбавлені права здійснювати контроль у відповідних сферах загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Адже будь-яка управлінська діяльність включає в себе не тільки прийняття управлінських рішень, організацію їх виконання, а й контроль за їх виконанням. Тож, оскільки існують відповідні органи управління відповідними Фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування України, то у зв'язку з цим очевидним є те, що за ними повинні бути закріплені відповідні повноваження, які складають зміст їх контрольної функції.

Тому, при запровадженні єдиного соціального внеску необхідно провести системне реформування всіх органів загальнообов'язкового державного соціального страхування та законодавства у цій сфері, яке має завершитися створенням єдиного органу, який забезпечуватиме виконання функцій щодо консолідації збору, ведення обліку та здійснення контролю за сплатою та використанням єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7]

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан формування та використання коштів Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування на випадок безробіття

В умовах сучасної економічної та політичної ситуації в Україні соціальна політика розглядається як важливий елемент економічної стратегії. Такий

підхід відповідає цілям і завданням міжнародного співтовариства. Вирішення соціальних проблем, особливо пенсійного забезпечення, подолання бідності і соціальної ізоляції є необхідними основами соціального і орієнтованого на людину сталого розвитку [27].

У дослідженні проаналізовано діяльність Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), зокрема бюджет ПФУ, заборгованість з платежів та забезпечення пенсійними виплатами. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) двічі за 2018 рік (у серпні та грудні) вніс коригування до бюджету ПФУ. Основні зміни стосувалися як дохідної (рівня ЄСВ, надходжень з Державного бюджету України (далі – ДБУ), так і видаткової частин бюджету (видатків на пенсійне забезпечення за рахунок власних коштів ПФУ та за рахунок ДБУ). Ці зміни проаналізовані в розділі 1 цього дослідження.

Проведено порівняльний аналіз бюджетів ПФУ в 2015–2018 рр., зокрема структури видаткової та дохідної частин. У 2018 році зафіксовано найвищий рівень видатків за весь досліджуваний період та найбільше перевищення видатків над доходами (див. розділ 2). У 2015–2018 рр. спостерігається подальше зростання загальної заборгованості з платежів до ПФУ (за двома типами платежів – заборгованість зі сплати ЄСВ та заборгованість з відшкодування пільгових пенсій). Причому темпи росту заборгованості у 2018 році порівняно з темпами росту попередніх років значно збільшилися. Проаналізовано розмір середньої пенсійної виплати та виявлено, що найбільше зростання було характерне для 2017 року після осучаснення пенсій – на 651 грн, або 36%

Бюджет ПФУ на 2018 рік було затверджено Постановою КМУ від 11 січня 2018 року №81, але впродовж року було внесено низку змін, а саме: • ухвалено Постанову КМУ від 22 серпня 2018 року №6492, у результаті якої змінено рівень доходності на основі коректування власних доходів на пенсійне забезпечення військовослужбовців суми ЄСВ та погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду та рівень видатків за рахунок коштів ДБУ на фінансове забезпечення виплати пенсій та погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду, а також залишок власних коштів на

кінець року; • ухвалено Постанову КМУ від 27 грудня 2018 року №11253, за якою в бюджеті змінено позиції залишок власних коштів на початок року, а також у доходній частині: коректування суми ЄСВ, коштів ДБУ на фінансове забезпечення виплати пенсій, на пенсійне забезпечення військовослужбовців, у видатковій частині: коректування видатків на пенсійне забезпечення, фінансування адміністративних витрат, на оплату послуг з виплати та доставки пенсій. Окрім того, збільшено залишок власних коштів на кінець року. Детальніше вказані зміни до бюджету ПФУ розглянуто в табл. 1-2. Неврахування підвищення пенсій військовослужбовцям стало основною причиною затримки пенсій у липні 2018 року та виникнення значних касових розривів, пов'язаних з виплатою пенсій (див. дослідження ОФЕА «Аналіз несвоєчасності виплати пенсій у липні 2018 року»4).

Таблиця 2.1

Зміна доходної та видаткової частини бюджету ПФУ в 2018 р., млрд грн.

Стаття бюджету	Постанова КМУ від 11.01.2018 №8	Зміни в Постанові КМУ від 22.08.2018 №649	Зміни в Постанові КМУ від 27.12.2018 №1125	Фактично
Доходи (без залишку власних коштів на початок)	352,8	352,8	357,0	352,2
Залишок власних коштів на початок року	0,9	0,9	1,8	1,8
Видатки	345,8	352,9	358,7	358,6
Залишок власних коштів на кінець року	7,8	0,7	0,1	0,1
Позика для тимчасового касових розривів, пов'язані з виплатою пенсій				4,8

Джерело: сформовано на основі звіту ПФУ[20]

Відповідно до даних табл. 2.1 у зв'язку з ухваленими постановами про зміни бюджету ПФУ відбулися такі зміни в доходах та видатках:

- Постанова КМУ від 22.08.2018 року №649 порівняно з ухваленим бюджетом від 11.01.2018 року збільшила видатки на 7,1 млрд грн та зменшила залишок власних коштів на кінець року на таку ж суму;
- Постанова КМУ від 27.12.2018 року №1125 порівняно з ухваленим бюджетом від 22.08.2018 року збільшила доходи на 4,2 млрд грн, залишок

власних коштів на початок року на 0,9 млрд грн, видатки на 5,8 млрд грн та зменшила залишок власних коштів на кінець року на 0,6 млрд грн;

- фактично порівняно із затвердженим бюджетом із змінами було недоотримано доходів на 4,8 млрд грн, залишок власних коштів на початок року зменшився до 0, а видаткову частину порівняно із запланованою було скорочено на 0,1 млрд грн.

Дані також демонструють перевищення видаткової частини над дохідною на 6,4 млрд грн, при врахуванні залишку власних коштів на початок року перевищення становило 4,7 млрд грн, яке було перекрито за рахунок зовнішньої позики для покриття тимчасових касових розривів, пов'язаних із виплатою пенсій, на рівні 4,8 млрд грн, що і дозволило зберегти залишок власних коштів на кінець року на запланованому рівні 0,1 млрд грн.

Більш детально постатейна зміна в доходах та видатках бюджету ПФУ розглянута в табл. 2.

Передбачене Постановою КМУ від 27.12.2018 року №1125 отримання коштів ДБУ на погашення заборгованостей з пенсійних виплат за рішенням суду на рівні 0,5 млрд було фактично виконано на 1,3%, тобто недоотримано коштів на 0,49 млрд грн порівняно із затвердженим бюджетом зі змінами.

Щодо видатків, то змінами в бюджеті ПФУ, передбаченими Постановою КМУ від 27.12.2018 року №1125, було збільшено статтю видатків на пенсійне забезпечення на 5,7 млрд грн, а фактично ця стаття видатків перевищила затверджений бюджетом зі змінами запланований показник ще на 7,5 млрд грн.

Видатки за рахунок коштів ДБУ на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій відповідно до Постанови КМУ від 22.08.2018 року №649 збільшилися на 7,1 млрд грн, а за підсумками 2018 року фактично зменшилися на 5 млрд грн.

Продовженням дослідження проведено порівняльний аналіз доходів та витрат ПФУ у 2015–2018 рр.

У 2015 та 2018 рр. видатки бюджету ПФУ перевищували доходи, а в 2016–2017 рр., навпаки, доходи перевищували видатки. Порівняльний аналіз доходів та видатків бюджету ПФУ за 2015–2018 рр. представлено на рис. 2.1.

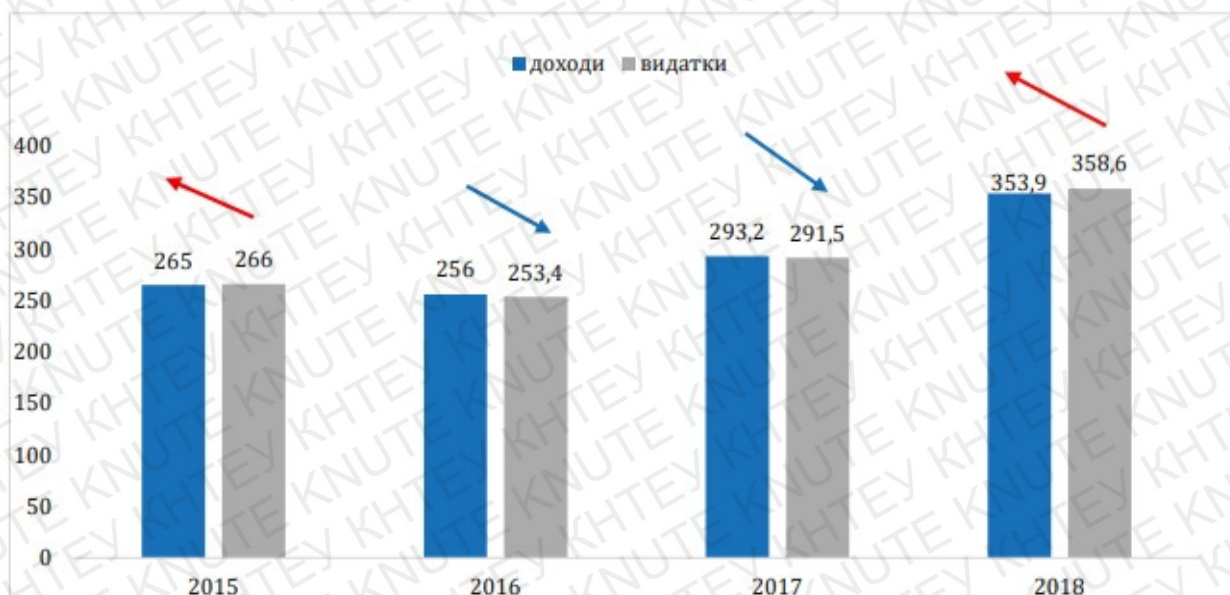

Рис. 2.1 Доходи та видатки ПФУ за 2015-2018 рр., млрд грн

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ[14-20]

На рис. 2.1 помітно, що в 2015 та 2018 рр. видатки перевищували доходи на 1 та 4,7 млрд грн відповідно. Для 2016 та 2017 рр. характерне перевищення доходів над видатками – на 2,6 та 1,7 млрд грн для кожного з років. У 2016 році порівняно з попереднім роком доходи ПФУ зменшилися на 9 млрд грн, або 4%, у 2017 році збільшилися на 37,2 млрд грн, або 14,5%, у 2018 році збільшилися на майже 61 млрд, або 21%. Для видаткової частини бюджету ПФУ характерні аналогічні тенденції.

Основну питому вагу в доходах ПФУ займають надходження від ЄСВ, розподіленого на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, та коштів ДБУ, частка яких у 2018 році в загальних доходах ПФУ становила 55,6 та 42,4% відповідно. На рис. 2.2 показано структуру доходів ПФУ в 2015–2018 рр.

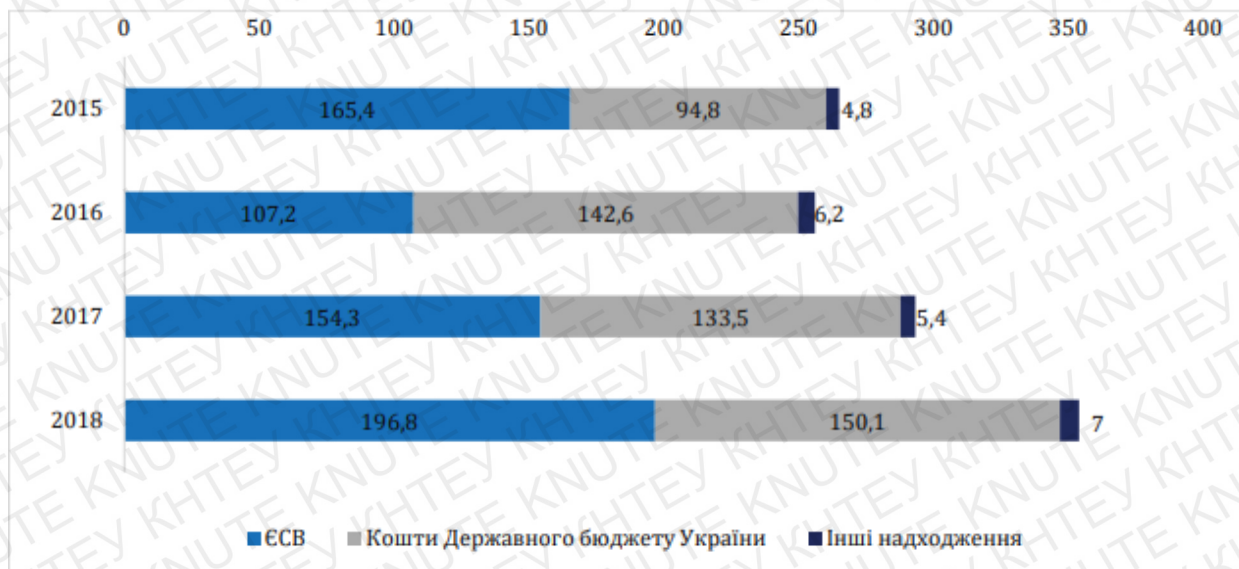

Рис. 2.2 Структура доходів ПФУ в 2015–2018 рр., млрд грн

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ[14-20]

На рис. 2 помітно, що в 2015–2017 рр. спостерігалася аналогічна з 2018 роком тенденція: у загальних доходах в середньому 53% становлять надходження ЄСВ, близько 45% – кошти ДБУ та 2% – інші надходження. У 2016 році надходження від ЄСВ порівняно з аналогічним показником попереднього року зменшилися на 58,2 млрд грн, при цьому кошти з ДБУ збільшилися на майже 48 млрд грн. У 2017 році порівняно з 2016 роком надходження від ЄСВ збільшилися на 47 млрд грн, фінансування з ДБУ зменшилося на 9 млрд грн. У 2018 році збільшилося як надходження від ЄСВ на 42,5 млрд грн, так і фінансування з ДБУ на 16,6 млрд грн.

Аналіз видаткової частини бюджету ПФУ показав, що за останні чотири роки найвищий рівень видатків був характерний для 2018 року. Абсолютне зростання видаткової частини в 2018 році порівняно з аналогічним показником 2017 року становить 67,1 млрд грн, що пов'язано зі зростанням видатків на пенсійні виплати на 23% та адміністративних видатків на близько 26%. Основну частку у видатках ПФУ становлять видатки на пенсійні виплати – у середньому 98% за проаналізований період 2015–2018 рр. (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Структура видатків ПФУ в 2015–2018 рр., млрд грн

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ [14-20]

Для видатків на пенсійні виплати характерні такі зміни: у 2016 році порівняно з показником попереднього року зменшення на 12,2 млрд грн, або 5%, а у 2017 та 2018 рр. збільшення на 36,8 та 66 млрд грн відповідно, або 15 та 23%. Щодо адміністративних витрат, то зміни порівняно з попереднім роком відбулися в 2017 та 2018 рр. – вони зросли на 1,1 та 1 млрд грн відповідно, або 45 та 26%. Також окремо виділяються видатки на оплату послуг поштових підприємств з виплати та доставки пенсій, які мають незначну питому вагу (близько 0,5%) та майже не змінювалися протягом 2015–2018 рр.

Протягом аналізованого періоду 2015–2018 рр. заборгованість з платежів до ПФУ переважно зростає за двома основними типами платежів: • заборгованість зі сплати ЄСВ; • заборгованість з відшкодування пільгових пенсій. Загальне зростання заборгованості з платежів до ПФУ в 2015–2018 рр. зображено на рис. 2.4

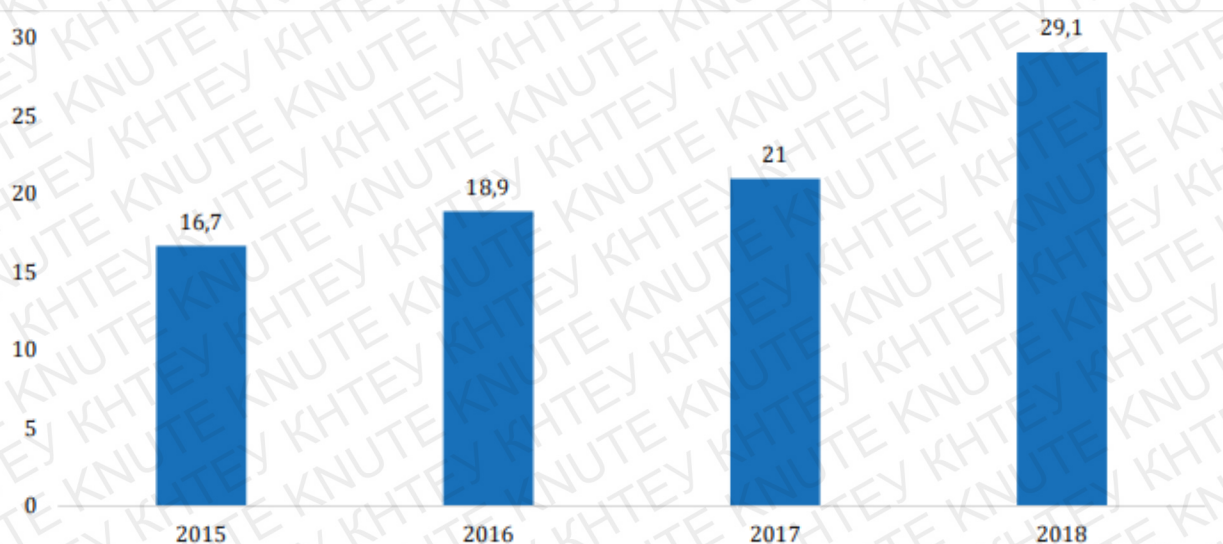

Рис. 2.4. Загальний рівень заборгованості з платежів до ПФУ 2015-2018 рр, млрд грн

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ[14-20]

За 2015–2018 рр. загальна заборгованість з платежів до ПФУ зросла на 74%. Найбільший темп приросту був характерний для 2018 року порівняно з 2017 роком та становив 38%, а темпи приросту заборгованості у 2016 році щодо 2015 року та в 2017 році щодо 2016 року були нижчими та становили 11 і 13% відповідно.

Найбільшу частку в загальному рівні заборгованості з платежів до ПФУ становлять заборгованість зі сплати ЄСВ (у середньому 43%) та заборгованість з відшкодування пільгових пенсій (у середньому близько 49%) (рис. 2.5). Щорічні темпи зростання заборгованості зі сплати ЄСВ становили близько 15% у 2015–2017 рр., а у 2018 році порівняно з 2017 роком спостерігалось найбільше зростання заборгованості з ЄСВ – близько 75%.

Рис. 2.5. Заборгованість із платежів до ПФУ в розрізі типу платежів, млрд грн

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ[14-20]

Темп зростання заборгованості з відшкодування пільгових пенсій у середньому за 2015–2018 рр. становив 14%. Близько 25% заборгованості (у кожному році) – це борги підприємств, які перебувають на різних стадіях банкрутства, та платників, у яких відсутні активи для звернення стягнення.

Недоїмки зі сплати страхових внесків попередніх періодів та фінансові санкції та пені становлять в середньому 5 та 2,4% відповідно у загальному обсязі заборгованості. Щодо інших типів заборгованостей – заборгованостей з відшкодування наукових пенсій та регресних вимог, то вони не мають значного впливу на динаміку, а їх частка становить від 0,1 до 0,5%.

З огляду на те, що основною статтею видатків ПФУ є виплата пенсій, то на рис. 6 розглянуто динаміку чисельності пенсіонерів та середнього розміру пенсій у 2015–2018 рр.

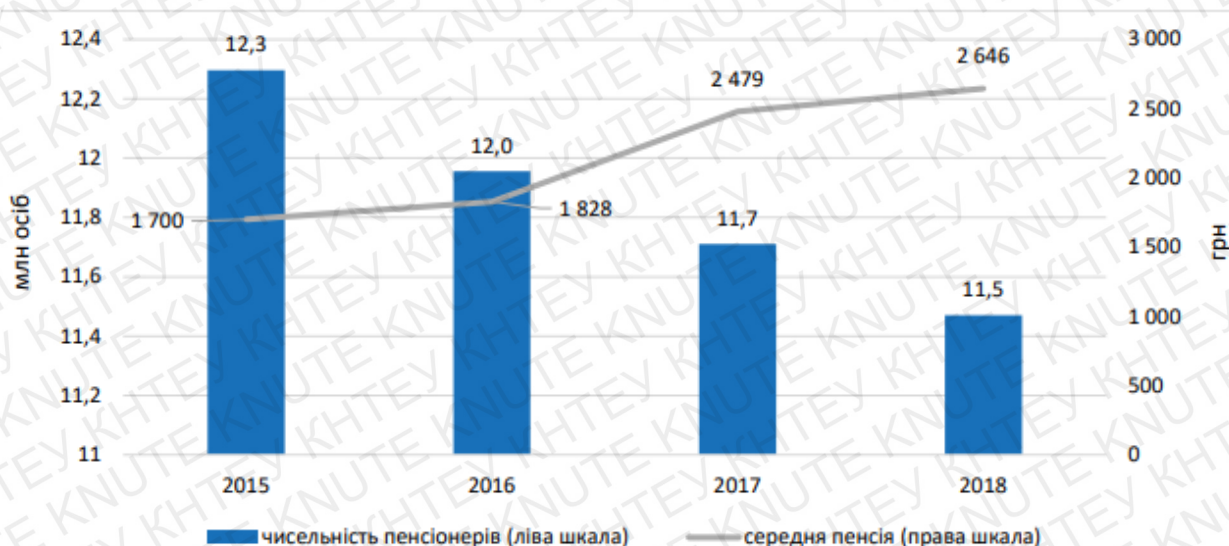

Рис. 2.6. Чисельність пенсіонерів в Україні та розмір середньої пенсії у 2015–2018 рр. (станом на кінець року)

Джерело: сформовано на основі звітів ПФУ[14-20]

Упродовж 2015–2018 рр. чисельність пенсіонерів в Україні знижується. У 2018 році чисельність осіб, що отримують пенсію, порівняно з 2015 роком скоротилася на 7% (див. рис. 6). Щодо розміру середньої пенсійної виплати, то найбільше зростання було характерне для 2017 року після пенсійної реформи, зокрема осучаснення пенсій, – на 651 грн, або 36%. До осучаснення у 2016 році порівняно з показником 2015 року підвищення становило 128 грн, або 7,5%.

У 2018 році порівняно з 2017 роком суттєвого підвищення не відбулося, середня пенсія збільшилася на 167 грн, або 6,7%. Окрім середнього рівня пенсії, важливе значення для аналізу має диференціація пенсіонерів залежно від розміру отриманих пенсій, яка розглянута в табл. 3.

У 2018 році було змінено підхід до поділу пенсіонерів залежно від рівня пенсійної виплати (див. табл. 3) та збільшено кількість діапазонів пенсій. За підсумками 2018 року розподіл пенсіонерів відбувся таким чином: 18% пенсіонерів отримували пенсії від 1 401 до 1 500 грн, 33% – від 1 501 до 2 000 грн, 24% – від 2 001 до 3 000 грн та 10% від 3 001 до 4 000 грн. Отже, спостерігається позитивна тенденція значного скорочення чисельності пенсіонерів, які отримують пенсію, нижчу за 1 300-1 400 грн.

Вивчення зайнятості населення, розвитку ринку праці та попиту і пропозиції робочої сили в Україні та інших країнах актуальне для подолання проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням та рівнем життя населення.

Державна служба зайнятості – централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України. Державну службу зайнятості було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 21.12.1990 року №381 «Про створення державної служби зайнятості в Українській РСР»¹. Вона стала правонаступницею Служби працевлаштування. Згідно із Законом України від 02.03.2000 року №1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»² було створено Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на

випадок безробіття, виконавчі функції якого було покладено на Державну службу зайнятості. З 2012 року згідно із Законом України «Про зайнятість населення»³ від 05.07.2012 року №5067- 17 Державна служба зайнятості реалізовувала державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції як центральний орган виконавчої влади.

Тенденції останніх років демонструють поступове скорочення кількості економічно активного населення⁵ в Україні. У 2014 році його чисельність становила майже 20 млн осіб, а в першому кварталі 2018 року – 17,7 млн осіб. Рівень скорочення чисельності економічно активного населення більш детально зображено на рис. 2.7.

Рис. 2.7 Динаміка та темпи скорочення чисельності економічно активного населення за 2014–2017 рр.

Джерело: складено на основі звітів Державної служби статистики України [9]

Помітно велике скорочення між 2014 та 2015 рр., зумовлене в першу чергу тим, що з 2015 року не ведеться облік на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей. З 17,7 млн осіб у першому кварталі 2018 року 90% були зайняті економічною діяльністю (16 млн осіб), а 10% (1,7 млн осіб) класифікувалися як безробітні. Показник безробітних за останні чотири роки майже не змінився. Більш детальну інформацію про відсоткове співвідношення економічно активного населення та безробітних подано на рис. 2.8.

Рис. 2.8 Співвідношення працевлаштованих до безробітних за 2014–2018 рр., млн осіб

Джерело: складено на основі звітів Державної служби статистики України [9]

Було проаналізовано фінансову діяльність Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Проведено порівняння його видатків та доходів (планових і фактичних показників) протягом 2014–2018 рр.

Доходи Фонду формуються із залишку коштів на початок року, страхових внесків (6,3596% від сплаченого єдиного соціального внеску (ЄСВ25) та інших надходжень. Видатки Фонду формуються з матеріального забезпечення та соціальних послуг, розвитку та супроводження Єдиної інформаційноаналітичної системи Державної служби зайнятості; відшкодування Пенсійному фонду витрат, пов’язаних із достроковим виходом працівників на пенсію; утримання та забезпечення діяльності Державної служби зайнятості, Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості, управління Фондом; створення умов прийому та надання соціальних послуг та інших видатків.

Протягом 2014–2018 рр. розмір фактичних доходів (включаючи залишок коштів на початок року) бюджету Фонду перевищував розмір фактичних видатків. У 2014–2015 рр. розмір доходів і видатків суттєво скоротився через тимчасову окупацію території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей

Скорочення страхових надходжень у 2014–2015 рр. пов’язане з тимчасовою окупацією території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя

та окремих районів Донецької і Луганської областей, а 01.02.2016 року було знижено ставку ЄСВ до 22%.

Страхові надходження займають лівову частку надходжень до бюджету Фонду (від 93 до 99%). Тільки в 2014 та 2015 рр. частка страхових внесків суттєво скоротилася (56% та 70% відповідно). Більш детально структуру доходів Фонду розглянуто на рис. 3.1

Рис. 3.1 Структура доходів Фонду, 2012–2017 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі даних Державною службою зайнятості[9]

Видатки Фонду умовно можна поділити на три частини – матеріальне забезпечення та соціальні послуги, утримання діяльності Фонду та інші видатки.

З 2012 по 2018 рр. зростає середній розмір допомоги по безробіттю. Цей показник у 2018 році збільшився майже в два рази порівняно з 2012 роком. Більш детальну інформацію, а також порівняння з розміром середньої зарплати подано на рис. 3.3

Рис. 3.3 Середній розмір допомоги по безробіттю та середня заробітна плата, 2012–2017 рр., грн

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

Додатково відмітимо, що темпи зростання середнього розміру допомоги по безробіттю перевищували темпи зростання індексу споживчих цін тільки в 2012–2013 та 2016 рр. Більш детальне порівняння темпів зростання середнього розміру по безробіттю та темпів зростання індексу споживчих цін представлено на рис. 3.4

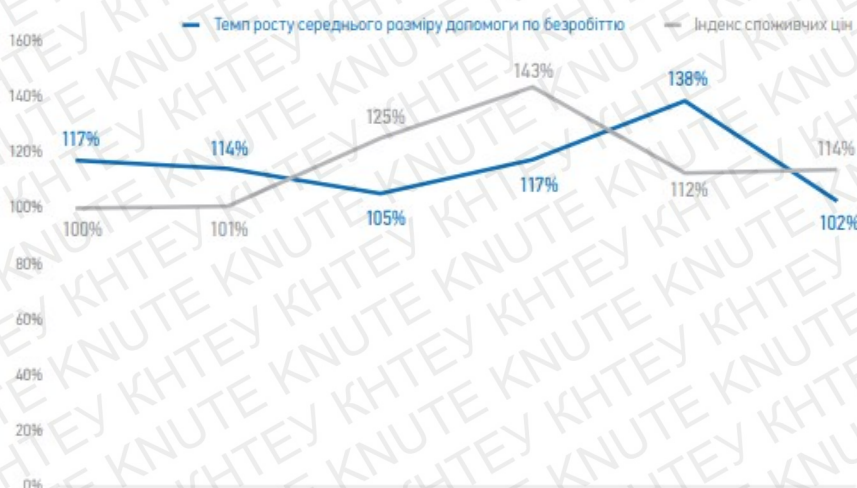

Рис. 3.4 Порівняння темпів зростання середнього розміру по безробіттю та темпів зростання індексу споживчих цін, 2012–2018 рр., % (до попереднього року)

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

У структурі видатків «Матеріальне забезпечення та соціальні послуги» у 2016–2017 рр. (порівняно з 2012–2015 рр.) помітно зменшена стаття видатків «Інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням, та їх забезпечення» – приблизно на 35%, детальніше на рис. 14

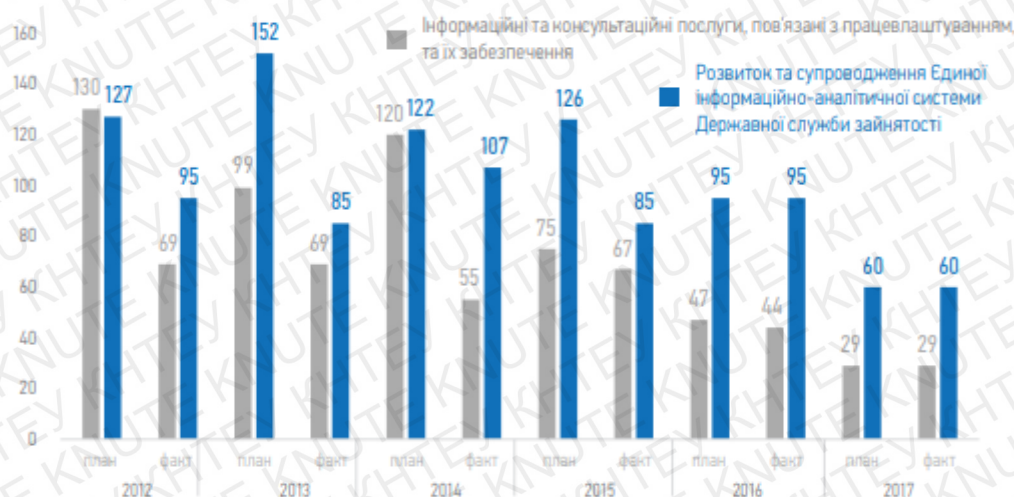

Рис. 3.4 Видатки на інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням, та їх забезпечення, а також розвиток та супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

Державної служби зайнятості (план/факт), 2012–2018 рр., млн грн Також у 2018 році скоротилися видатки за статтею «Розвиток та супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи Державної служби зайнятості» – майже в два рази порівняно з 2012 роком. У 2016–2017 рр. стаття видатків «Розвиток та супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи Державної служби зайнятості» виконувалася на 100%. У 2012–2015 рр. відсоток виконання становив у середньому 71%. Стаття витрат «Утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції, її робочих органів, Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості, управління Фондом» з 2012 по 2016 рр. майже не зазнавала змін. Тільки в 2018 році вона збільшилася на 34% (порівняно з 2016 роком).

Упродовж досліджуваного періоду в бюджеті Фонду надходження були вищі за видатки. З 2015 по 2018 рр. збільшуються надходження за страховими внесками (зростання майже в два рази). Серед видатків у 2018 році суттєвого зростання зазнала стаття утримання та забезпечення діяльності Фонду.

2.2. Особливості формування та використання коштів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та соціального страхування від нещасних випадків на виробництві

У рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів у більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту.

У дослідженні проаналізовано діяльність Фонду соціального страхування (далі – ФСС) до та після його злиття, а також виконання фінансово-економічного обґрунтування реорганізації фондів соціального страхування щодо скорочення адміністративних видатків на 600 млн грн. У результаті виявлено, що кінцевої мети реорганізації фондів шляхом злиття досягнуто не

було, а навпаки – адміністративні видатки в 2017 році порівняно зі значенням 2016 року збільшилися на 400 млн грн, у 2018 році порівняно зі значенням 2016 року – на 290 млн грн.

Проаналізовано загальні тенденції зміни видаткової та дохідної частин бюджету ФСС до та після злиття фондів у частині виконання плану. Окрім того, виділено динаміку надходжень ЄСВ та зміни рівня адміністративних видатків. Окрім бюджету, проаналізовано основні показники діяльності Фонду соціального страхування за напрямками:

- аналіз професійних захворювань у галузевому та регіональному розрізах;
- аналіз страхових нещасних випадків;
- аналіз страхувальників ФСС;
- аналіз сум фінансових санкцій, отриманих ФСС.

Фонд соціального страхування України (далі – ФСС) створено 01.01.2015 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 року №77-VIII (але при цьому фактична реорганізація відбулася в IV кварталі 2018 року).

Фінансовим обґрунтуванням зазначеного злиття визначено скорочення адміністративних видатків фондів на 600 млн грн⁵. У ході аналізу виявлено, що завдання, які виконував ФСС з ТВП (зокрема часткове фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ та організацій, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми в порядку, визначеному правлінням Фонду) та ФСС з НВВПЗ (сприяння створенню умов для відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків; відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей), не зазначені серед повноважень ФСС (детальніше див. дослідження ОФЕА2).

Джерела надходжень коштів до ФСС (ст. 11 ЗУ №1105-XIV6):

- 1) страхові внески страхувальників та застрахованих осіб;
- 2) суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до цього закону, інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб – підприємців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, штрафів за недотримання законодавства про соціальне страхування, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- 3) суми неприйнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням;
- 4) доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;
- 5) капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- 6) доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;
- 7) добровільні внески та інші надходження відповідно до закону.

Загальну динаміку виконання плану доходності бюджету ФСС представлено на рис. 3.6

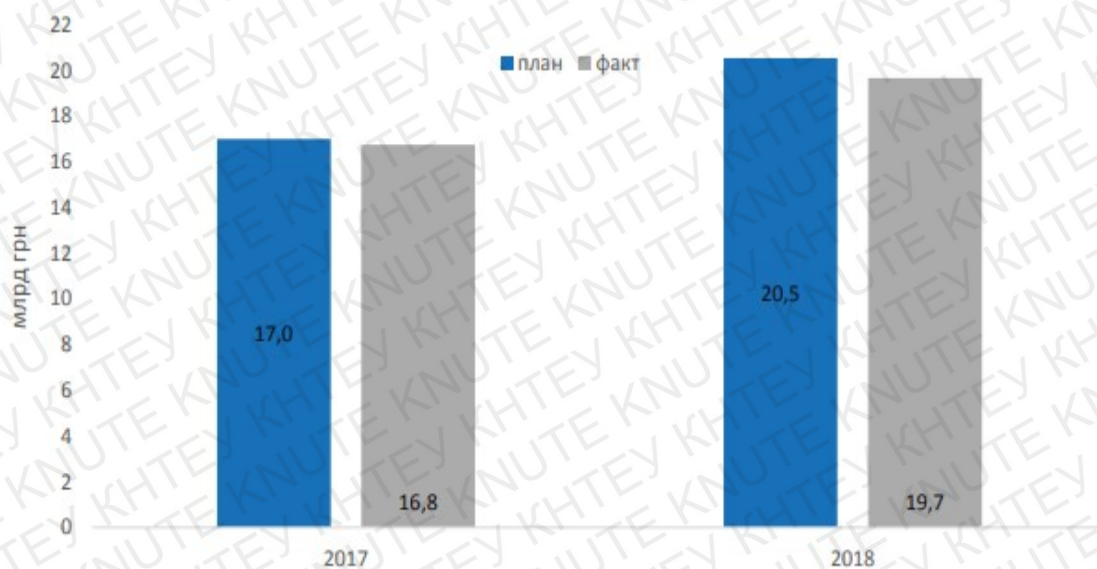

Рис. 3.6 Виконання плану доходів бюджету ФСС, млрд грн

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

Рівень доходності ФСС у розглянутому періоді має тенденцію до зростання. Фактично його доходи збільшилися майже на 3 млрд грн, або 17%. При цьому характерне недовиконання плану доходів: у 2017 році його виконано на 98%, у 2018 році – 95%. Для порівняння рівня доходності до реорганізації шляхом злиття та після на рис. 17 наведено відповідні показники.

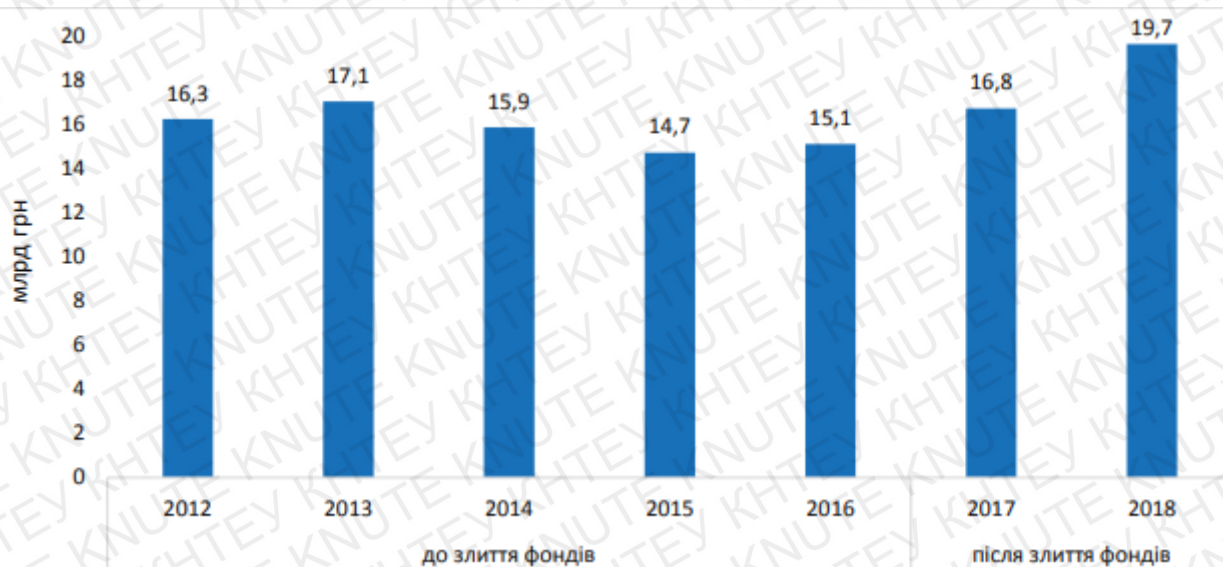

Рис. 3.7. Загальний рівень доходів ФСС до злиття фондів та після, млрд грн

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

Загалом спостерігається тенденція відносно сталих обсягів доходу ФСС до злиття, тобто порівняння сумарних доходів ФСС з ТВП та ФСС з НВВПЗ до злиття та доходів ФСС після злиття не показує значних коливань. Рівень відхилення за розглянутий період у середньому становить близько 6,5% у бік збільшення або зменшення, винятком став лише 2018 рік, для якого характерне зростання на 17% порівняно з аналогічним показником 2017 року. Окрім загального рівня доходності, важливе значення має показник надходження ЄСВ, питома вага якого в загальному обсязі доходів становить близько 98,5% серед усіх доходів ФСС.

Відповідно до законодавства наповнення бюджету ФСС здійснюється шляхом сплати фізичними та юридичними особами єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ). Фонд забезпечує реалізацію завдань соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності⁷. Динаміку надходжень ЄСВ до ФСС представлено на рис. 18

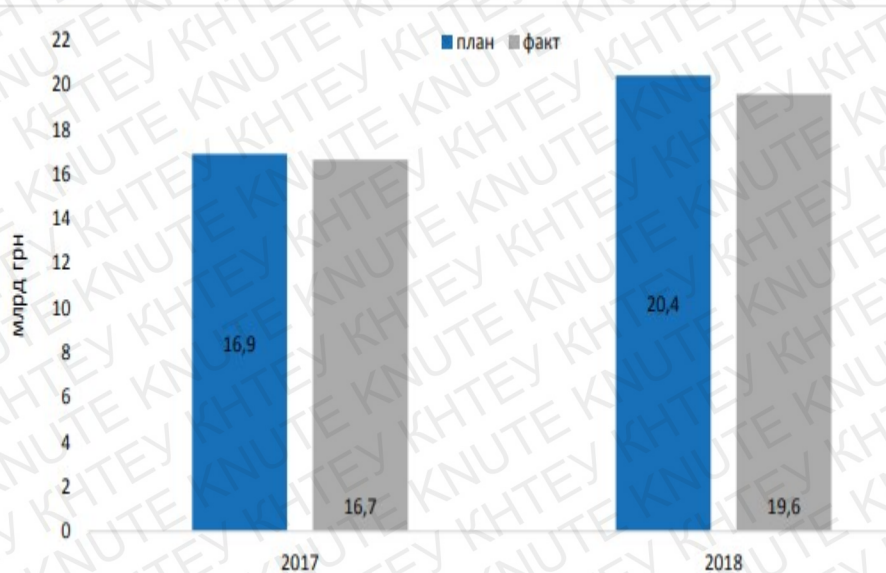

Рис. 3.8. Надходження ЄСВ до ФСС, млрд грн

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

З рис. 3.8 можна сказати, що за період, коли ФСС уже було реорганізовано, спостерігається тенденція до невиконання плану надходжень ЄСВ – його виконано на 98,5 та 96% у 2017 та 2018 рр. відповідно. Фактично надходження ЄСВ збільшилося на 2,9 млрд грн. Динаміку надходжень ЄСВ за період до та після злиття подано на рис. 3.9

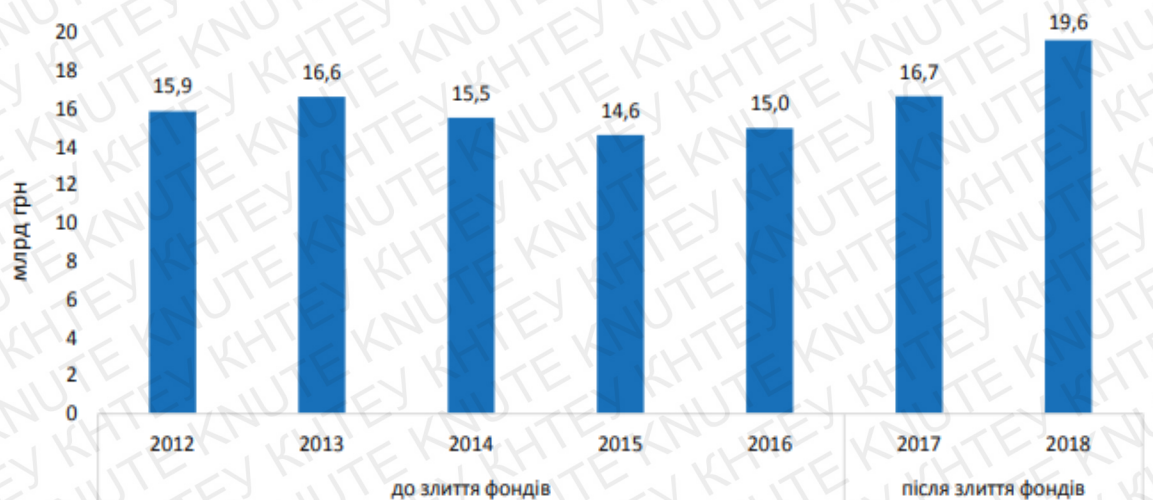

Рис. 3.9. Надходження ЄСВ до та після злиття фондів соціального страхування, млрд грн

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

До злиття фондів щорічний середній рівень зміни надходжень по ЄСВ становив близько 5% у бік збільшення або зменшення, тобто були характерні незначні коливання надходжень. При цьому найменший темп приросту був характерний для 2016 року – близько 2%. Після злиття фондів у 2017 та 2018 рр. темп приросту порівняно з показником попереднього року становив 11 та

17% відповідно. Щодо абсолютного збільшення, то за 2013–2015 рр. воно становило близько 800-950 млн грн, а в 2016 році було зафіксовано найменше його значення – 350 млн грн. У 2017 та 2018 рр. збільшення становило близько 1,7 та 3 млрд грн відповідно.

Згідно зі ст. 11 ЗУ №1105-XIV 8 кошти ФСС використовуються на:

1) виплату матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних послуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків, передбачених цим законом;

2) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності Фонду, його робочих органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду;

3) формування резерву коштів Фонду.

Окрім того, з метою забезпечення фінансової стабільності ФСС формується резерв коштів. Видаткова частина ФСС розглянута на рис. 4.1

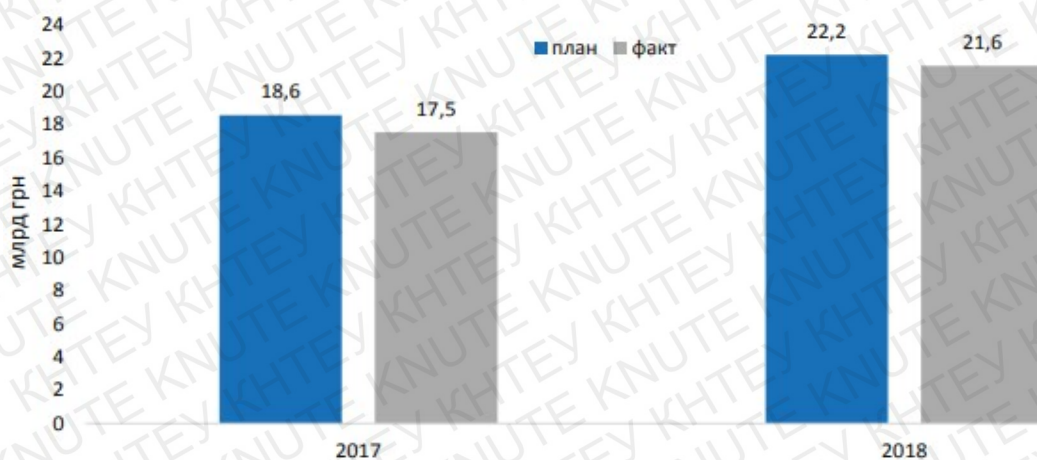

Рис. 4.1 Обсяг видатків ФСС у 2017–2018 рр., млрд грн.

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

На рис. 4.1 помітне значне зростання видатків у 2018 році порівняно з показником 2017 року – на 4 млрд грн з темпом приросту майже 23%. Окрім загального рівня видатків, необхідно проаналізувати видаткову частину до та після злиття фондів (рис. 4.2)

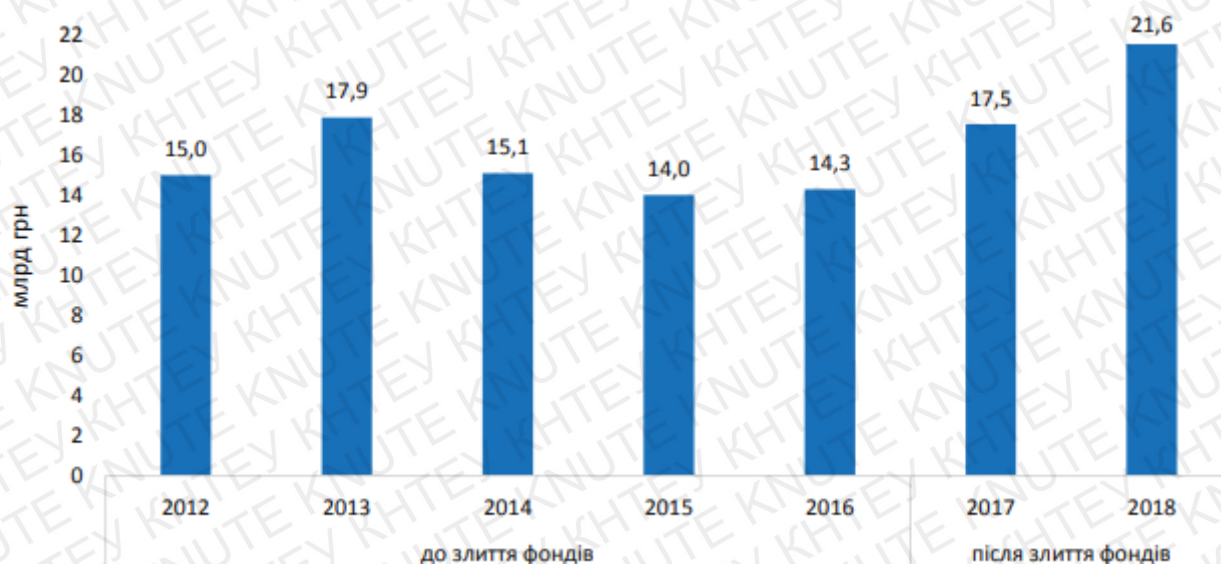

Рис. 4.2. Сукупна видаткова частина бюджетів фондів соціального страхування до та після злиття, 2012–2018 рр., млрд грн.

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

На рис. 21 помітна тенденція підвищення видатків після злиття фондів, при цьому для 2014 та 2015 рр. було характерним зменшення видаткової частини на 2,8 та 1,1 млрд грн відповідно порівняно з показниками попередніх років. У 2016 році видатки збільшено на 0,3 млрд грн, у 2017 році – на 3,2 млрд грн, у 2018 році – на 4 млрд грн. При цьому слід зауважити, що фінансовим обґрунтуванням реформування фондів соціального страхування стало зменшення видатків у частині адміністративних витрат, тому доцільно проаналізувати динамічні зміни саме адміністративних видатків.

Видатки ФСС поділяються за напрямками на матеріальне забезпечення та соціальні послуги, страхові виплати, профілактику страхових випадків, видатки з виконання обов'язків страховика та адміністративно-господарські видатки. Скорочення саме адміністративно-господарських видатків і лягло в основу фінансово-економічного обґрунтування ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 року №77-VIII.

Стан виконання плану адміністративних витрат подано на рис. 22

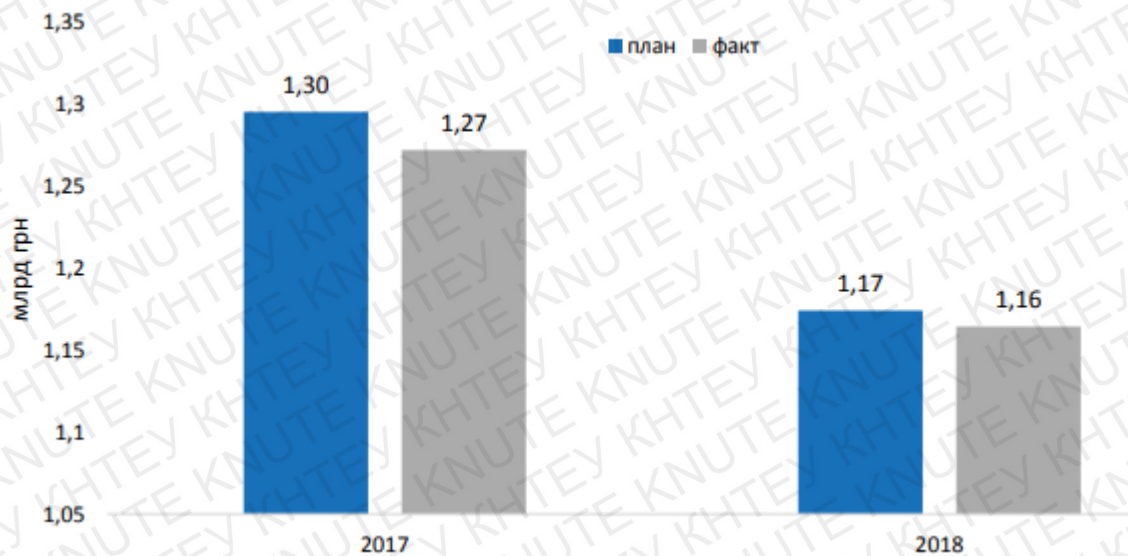

Рис. 4.3. Стан виконання плану адміністративних видатків ФСС у 2017–2018 рр., млрд грн.

Джерело: Фонд соціального страхування [48]

У 2017 році порівняно зі значенням 2016 року – на 400 млн грн, у 2018 році порівняно зі значенням 2016 року – на 290 млн грн, тобто кінцеву мету фінансово-економічного обґрунтування ЗУ №77-VIII11 (скорочення адміністративних видатків фондів на 600 млн грн) досягнуто не було. Управлінсько-господарські видатки збільшилися порівняно з показниками до злиття фондів, а саме 2016 роком, – на 45% у 2017 році та 33% у 2018 році, тобто збільшення є суттєвим.

Слід окремо виділити витрати на розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем ФСС, на які у 2017 та 2018 рр. припадає 30,4 та 33,5 млн грн загального бюджету. Ця стаття витрат була відсутньою в бюджетах ФСС з ТВП та ФСС з НВВПЗ. Не зрозуміло, які саме зміни відбулися в інформаційно-аналітичній роботі ФСС після реформування фондів, оскільки на офіційному сайті відсутні будь-які аналітичні матеріали, окрім фактичної статистичної інформації. Також наразі функціонує лише один веб-сайт, а не два, як було до злиття.

У роботі досліджено доцільність реорганізації шляхом злиття Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у Фонд соціального страхування України.

ФСС було створено 01.01.2015 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування

загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 року №77-VIII. Проаналізовано рівень доходності ФСС у 2017–2018 рр., який має тенденцію до зростання. Фактично його доходи збільшилися майже на 3 млрд грн, або 17%. При цьому спостерігається недовиконання плану доходів (у 2017 році рівень виконання становив 98%, у 2018 році – 95%)

Загалом помітна тенденція відносно сталих обсягів доходу ФСС до злиття, тобто порівняння сумарних доходів ФСС з ТВП та ФСС з НВВПЗ до злиття та доходів ФСС після злиття не показує значних коливань. Рівень відхилення за розглянутий період у середньому становить близько 6,5% в бік збільшення або зменшення. Винятком став лише 2018 рік, для якого характерне зростання на 17% порівняно з аналогічним показником 2017 року.

У 2017–2018 рр., коли ФСС уже було реорганізовано, спостерігається невиконання плану надходжень ЄСВ – його виконано на 98,5 та 96% відповідно. Фактично надходження ЄСВ збільшилися на 2,9 млрд грн. Окрім того, до злиття фондів щорічний середній рівень зміни надходжень ЄСВ становив близько 5% у бік збільшення або зменшення, тобто були характерні незначні коливання надходжень. При цьому найменший темп приросту був характерний для 2016 року – близько 2%. Після злиття фондів у 2017 та 2018 рр. темп приросту порівняно з показником попереднього року становив 11 та 17% відповідно.

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи оптимізації фінансового забезпечення фондів державного соціального страхування

Механізм соціального страхування постійно змінюється, тому що він є засобом перерозподілу грошових коштів у суспільстві. А його розвиток щільно

пов'язаний зі станом економіки, що й зумовлює посилення теоретико-методологічної бази та подальшого вивчення особливостей його функціонування.

Сьогодні в Україні все більших обертів набирає демографічна криза, яка в свою чергу зумовлює тенденцію до зростання кількості тих учасників системи соціального страхування, які потребують соціального захисту. Що в свою чергу загострює проблему забезпечення зазначеної системи фінансовими ресурсами для здійснення цього захисту всім її учасникам, у певний період часу й зумовлює необхідність реформування наявного фінансового механізму соціального страхування. Таким чином, демографічна криза в країні здійснює значний вплив на фінансове забезпечення механізму соціального страхування завдяки тому, що відбувається скорочення кількості працездатного населення, і одразу ж відбувається збільшення кількості осіб пенсійного віку, які потребують негайного соціального захисту (пенсій). Крім того, в умовах нестабільного економічного розвитку економіки в цілому відбувається спад виробництва, що відразу спонукає підвищення рівня безробіття в країні, і замість того, щоб поповнювати цю систему своїми внесками, ці громадяни навпаки самі потребують соціального захисту (виплат по безробіттю).

За прогнозами Міністерства праці та соціальної політики і Пенсійного фонду України, за нинішньої тенденції старіння населення, до 2040 року кількість платників внесків зрівняється з кількістю самих пенсіонерів – близько 14 млн осіб. Потребує розвитку та регулювання механізм функціонування соціального страхування, тому що близько 30 – 40% фінансових коштів використовується для соціальної допомоги особам, які не мають права на страхову допомогу. Фінансові аспекти здійснення соціального страхування та сукупність економічних відносин, що виникають при цьому, достатньо не досліджені через постійний розвиток та зміни.

Єдиним виходом з такої кризової ситуації є негайне впровадження другого та третього рівнів пенсійної системи не лише на папері, а й на практиці. Однак на шляху їх впровадження існує низка перешкод. Основними напрямками вдосконалення пенсійної системи України з врахуванням дії несприятливих

зовнішніх та внутрішніх чинників її функціонування, загроз і викликів повинні бути:

1. Зміцнення солідарної пенсійної системи шляхом:

а) забезпечення зростання доходів бюджету Пенсійного фонду України через детінізацію оплати праці, розширення бази оподаткування єдиним соціальним внеском, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та збільшення доходів громадян, зменшення безробіття;

б) оптимізації видатків бюджету Пенсійного фонду України, зокрема шляхом запровадження єдиних підходів у розрахунку пенсій для всіх категорій осіб; забезпечення фінансування управлінських видатків Пенсійного фонду з Державного бюджету України.

2. Якнайскоріше запровадження другого рівня пенсійної системи - обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, розвиток фінансового ринку та його інструментів.

3. Сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення, формування механізмів захисту пенсійних заощаджень громадян від втрати та знецінення, зміцнення довіри до недержавних пенсійних фондів.

Для забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи необхідно:

- посилити платіжну дисципліну стосовно сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;
- забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці;
- розширити базу нарахування страхових внесків, у тому числі за рахунок легалізації зарплати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття;
- опрацювати питання щодо запобігання збільшенню фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам, зайнятим на підземних роботах, на роботах з шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років;

- вдосконалити законодавство в частині повноважень здійснення державного нагляду в системі накопичувального пенсійного забезпечення, а також посилення ролі Мінекономіки у запровадженні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи;
- сприяти підвищенню інвестиційної привабливості боргових зобов'язань і ліквідності акцій вітчизняних емітентів.

Для забезпечення соціальної справедливості у солідарній пенсійній системі необхідно:

- удосконалити порядок перерахування пенсій працюючим пенсіонерам;
- ліквідувати диспропорції у пенсійному забезпеченні, зумовлені збереженням спеціальних пенсійних програм для деяких категорій громадян, якими встановлено окремі умови пенсійного забезпечення, та поетапно здійснити перехід до єдиних правил призначення пенсій;
- упорядкувати розміри надбавок і підвищень до пенсій для різних категорій осіб залежно від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з метою уникнення застосування різних підходів до визначення їх розміру.

Водночас і у соціальному страхуванні з тимчасової втрати працездатної є певні проблеми, які потрібно оперативно вирішувати з метою підвищення якості та ефективності страхування населення.

Система соціального страхування на випадок безробіття залишається однією з найгостріших соціальних проблем в українському суспільстві. Впровадження з 2000 року загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття посилило активну політику зайнятості на ринку праці.

Основними напрямками вирішення проблем у сфері страхування на випадок безробіття можуть бути:

- оцінка загальної потреби в робочих місцях та формування ринку професій;
- визначення регіональних і галузевих пріоритетів у створенні нових, додаткових та збереженні наявних високопродуктивних робочих місць;

- підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств шляхом оптимізації чисельності працюючих та легалізації "прихованого безробіття";
- передбачення у програмах реструктуризації галузей та окремих підприємств першочергових заходів щодо сприяння зайнятості населення в регіонах, де спостерігається напруження на ринку праці, а також у містах та районах з моноекономічною структурою виробництва, що мають високий рівень безробіття;
- посилення мотивації до продуктивної праці та підвищення трудової активності населення;
- створення робочих місць на базі широкого розвитку малого і середнього бізнесу, самозайнятості, сімейного бізнесу, активізації інвестиційних процесів в економіці;
- запровадження механізму стимулювання створення робочих місць для окремих соціально-демографічних груп (молоді, жінок, інвалідів, військовослужбовців, звільнених з військової служби тощо);
- здійснення заходів щодо перерозподілу зайнятого населення між державним і недержавним секторами економіки у зв'язку із зміною форм власності підприємств та запровадження механізму банкрутства;
- підвищення територіальної мобільності населення з метою перерозподілу робочої сили між праценодстатніми та праценадлишковими регіонами;
- зниження рівня і тривалості безробіття шляхом реалізації заходів активної політики зайнятості;
- подальший розвиток системи безперервного професійного навчання з урахуванням потреб ринку праці;
- реформування системи соціального захисту безробітних, що буде спрямоване не стільки на забезпечення фінансової підтримки безробітних стільки на створення умов для швидкого пошуку нового робочого місця.

3.2. Розвиток системи державного соціального страхування

Особливе місце у системі соціального страхування займає держава, яка може законодавчо захистити життя людей від можливого безробіття,

фінансової скрути, зубожіння. Механізми такого захисту в Україні розвинуті недостатньо.

У 2004 році Прем'єр-міністр України та голова Федерації профспілок України підписали соціальний контракт, згідно з яким діяльність уряду повинна бути спрямована на поліпшення рівня життя населення, реалізацію трудових, соціально-економічних прав громадян, дотриманні принципів соціальної справедливості при нарахуванні пенсій, недопущенні втручання органів влади в діяльність фондів соціального страхування.

Напружена ситуація з державним бюджетом призводить до падіння загального рівня доходів, більша частина людей потребує державної допомоги, претендує на соціальні трансферти. До урядових трансфертів традиційно належить допомога з безробіття, пенсії, допомоги малозабезпеченим, старим, хворим.

Формування системи соціального страхування в Україні — одне з найактуальніших завдань політики зайнятості. Для її розв'язання необхідно вивчити досвід функціонування аналогічних систем у розвинутих країнах у поєднанні з ретроспективним дослідженням вітчизняної практики.

У країнах із розвинутою ринковою економікою досягнення високого рівня зайнятості — одна з основних цілей макроекономічної політики держави. Система заходів щодо регулювання зайнятості базується на державній концепції стимулювання економічного зростання, підвищення ефективності виробництва і продуктивності праці, що розглядаються як найважливіші умови підтримання і створення додаткової зайнятості. Щоб краще зрозуміти механізм управління зайнятістю й працевлаштуванням, розглянуто окремі елементи соціального забезпечення у деяких передових країнах світу.

Регулювання зайнятості поєднує два типи методів управління. З одного боку — це методи, які характеризуються позаекономічним примусом до праці (властиві адміністративно-командній економіці), з іншого — нові, ринкові методи при одночасному збереженні й оптимізації окремих традиційних елементів державного регулювання. Відповідно й системи соціального страхування у різних країнах мають свою специфіку.

Для нашої країни інтерес становить досвід США щодо поширення та функціонального призначення довгострокового страхування життя. В цій країні історично склалися дві незалежні гілки соціального забезпечення: державна і приватна. Держава відповідає за підтримання мінімального рівня допомоги, а також за її широку доступність. У свою чергу, соціальні програми приватного бізнесу надають переважно соціальні послуги в більш високому обсязі й кращій якості.

Державне соціальне страхування забезпечує майже все населення пенсіями за старістю, інвалідністю (пов'язану з виробничим травматизмом), у випадку смерті годувальника, а також подає медичну допомогу старим та інвалідам. Слід зауважити, що державні пенсії з інвалідності виплачуються незалежно від рівня доходів решти отримувачів.

Запроваджена в США система державного соціального страхування дає право непрацюючій дружині пенсіонера і його неповнолітнім дітям на одержання додаткової допомоги в розмірі до половини його пенсії кожному. Розлучена жінка, яка прожила з чоловіком понад десять років і не вийшла більше заміж, отримує пенсію (за старістю чи як вдова) на правах дружини.

Вік виходу на пенсію — 62 роки як для чоловіків, так і для жінок, які мають трудовий стаж не менш, ніж вісім років, і платили внески у фонди державного соціального страхування також не менш, ніж вісім років. При виході на пенсію не в 62, а в 65 років пенсія збільшується на чверть. Пенсіонери мають право працювати. Для осіб, старших за 65 років, немає обмеження на розмір пенсії, якщо заробіток не перевищує 860 доларів на місяць.

У системі регулювання зайнятості, що функціонує у США, важливим елементом є молодіжна політика зайнятості, яка включає програми роботи для молоді з бідних сімей у віці від 16 до 21 року. Головна мета таких програм полягає в тому, щоб молоді, яка вступає у трудову діяльність, дати відповідний рівень професійної підготовки при одночасному створенні умов для широкого вибору прийнятної роботи. Місцеві органи влади, комерційні організації забезпечують учасникам таких програм часткову чи повну зайнятість (із невеликою оплатою).

Державна соціальна політика покликана бути не лише засобом соціального захисту людей похилого віку, а й є важливим інструментом забезпечення ефективної зайнятості усіх груп населення, сприяє продовженню трудової діяльності, створює належний рівень життя.

Подібною до американської є англійська система державного соціального страхування. Основна відмінність їх у тому, що у Великобританії віковий ценз виходу на пенсію (65 років для чоловіків і 60 для жінок) ускладнює процеси регулювання зайнятості та працевлаштування молоді. З огляду на це у 1977 році в країні було введено план вивільнення робітників, щоб заохотити людей похилого віку раніше виходити на пенсію за умови, що підприємець найматиме на вивільнені місця безробітних, особливо молодих. Це певною мірою допомагає залучити молодь до національного економічного та соціального розвитку.

У системі соціального забезпечення Великобританії найменше сприяє розв'язанню проблеми зайнятості чинне положення про податки, які підприємства сплачують із заробітної плати працюючих. У відповідності з цим законом процент податкових відрахувань із заробітної плати збільшується до встановленої обмеженої верхньої її межі, після якої податки пропорційно зменшуються. Таким чином, чим більше заробітна плата перевищує верхню встановлену межу, тим меншу суму податку сплачують підприємці, що означає і менші надходження до системи соціального забезпечення.

Серед інших особливостей державної активності у сфері стимулювання зайнятості слід відзначити перенесення і перерозподіл частини централізованих функцій на регіональний рівень. Відповідне законодавство дає можливість місцевій владі самостійно заохочувати підприємницьку ініціативу. Документами передбачаються бюджетні асигнування регіонам на розвиток мережі дрібних підприємств. Водночас стимулюється створення кооперативних товариств робітниками, якщо є загроза закриття підприємства, у членів кооперативів різко зростає мотивованість до праці.

Політика Швеції у сфері зайнятості є складовою частиною загальної економічної політики держави і нерозривно пов'язана з останньою. Вона має

чимало спільного з аналогічною політикою в інших розвинутих державах. Однак є і певна специфіка. Якщо у розвинутих державах уряди тяжіють до того, щоб узяти на себе всю відповідальність щодо боротьби з безробіттям, перенавчання й перерозподілу робочої сили, то у Швеції урядові програми виходять передусім із примату роботи. Програми мають на меті пряме працевлаштування або влаштування після періоду підготовки. Поширені раніше дорогі програми із субсидування підприємств для підтримання зайнятості майже зникли. З введенням у країні «Акта про гарантії зайнятості» різко звузився перелік підстав для звільнення, позбавивши роботодавців безмежного права наймати і звільняти.

У Швеції діяльність органів працевлаштування базується на тому, що перевагу слід віддавати працевлаштуванню, професійній підготовці й створенню додаткових робочих місць. Якщо ці заходи не забезпечили бажаних результатів вдаються до надання фінансової допомоги. Необхідно врахувати, що вся діяльність органів працевлаштування базується на принципі забезпечення рівних можливостей незалежно від статі тих, хто шукає роботу.

Кожна країна має свою специфіку державного соціального страхування життєдіяльності людей. Показовим є те, що в кожній із них набагато ефективніше страхується працездатність і життя людини, ніж в Україні, а ці держави досягли високого рівня зайнятості. Тому, безперечно, формуючи свою політику зайнятості, Україна повинна детально вивчити досвід її регулювання в розвинутих державах світу, врахувавши особливості національної економіки та менталітет українського народу.

Окрім прикладів соціального страхування в інших країнах, необхідно вивчити досвід організації пенсійного забезпечення, який мав місце на території нашої країни на початку і в першій половині XX століття. Так, перебуваючи у складі Австро-Угорської імперії, Східна Галичина мала свої традиції вирішення питань соціального страхування. Вже тоді існували дві гілки соціального забезпечення, як і в теперішніх розвинутих країнах світу. Особливу увагу привертають дослідження діяльності незалежної системи пенсійного

страхування. Так, у Львові функціонувала ціла низка пенсійних фондів, організованих як за галузевим, так і за територіальним принципом.

Одним із яскравих прикладів такого формування був пенсійний фонд працівників міських електричних закладів у Львові. Його діяльність була регламентована статутом (один із останніх затверджений 15.05.1924 р.), хоча час створення цього фонду сягає початку століття. Відповідно до статуту, метою діяльності фонду було забезпечення пенсією працівників міських електричних закладів, а також їхніх родин у випадку смерті годувальника, що працював у них. Право на членство в пенсійному фонді мали всі, хто працював у міських електричних закладах, платив внески відповідно до статуту, не належав до іншого фонду і не отримував ренти від інших страхових закладів, якщо:

- а) вік при вступі до фонду був не більший за 40 років;
- б) відбув обов'язкову військову службу;
- в) стан здоров'я відповідав вимогам дорученої посади.

Отже, система соціального страхування повинна формуватися з урахуванням передового світового досвіду у поєднанні з використанням вітчизняної практики й українського менталітету.

Ряд вчених-економістів пропонують заходи подальшого розвитку системи соціального страхування в Україні:

- створення достатньої економічної основи забезпечення відшкодування основних фінансових ризиків, що вимагає встановлення обґрунтованого розміру тарифів страхових внесків, по ступового перетворення страхових фондів у фінансово-кредитні страхові компанії;
- поступового запровадження трьохканальної схеми надходження коштів до страхових фондів, згідно з якою значна частина навантаження повинна припадати на роботодавця, а менша —розподілятися між працівником та державою;
- реформування управління фондами соціального страхування за принципом трипартизму;

— створення сприятливих умов для розвитку добровільного страхування, зокрема, на комерційних засадах.

ВИСНОВКИ

В роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання з формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління фондами соціального страхування, що сприятиме підвищенню наукового рівня та обґрунтованості рішень у сфері соціального захисту населення у відповідності до пріоритетних положень соціального розвитку та інтеграції України до Європейського Союзу.

Проведені дослідження дозволили сформулювати такі висновки, зважаючи на вітчизняні особливості загальнообов'язкового державного соціального страхування (активного процесу реформування структури управління фондами соціального страхування, запровадження державного медичного страхування, підвищення пенсійного віку), у роботі визначено сутність та особливості функціонування фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України як об'єкта статистичного дослідження. Це дозволяє вдосконалити статистичне забезпечення у системі управління фондами соціального страхування у рамках пріоритетних положень політики у сфері соціального захисту та державної статистики.

Для оновлення концептуальних положень соціальної статистики з

урахуванням сучасних викликів і загроз у сфері соціального захисту населення в роботі узагальнено науковий матеріал щодо статистичного забезпечення управління фондами соціального страхування. Окреслено основні етапи статистичного забезпечення управління фондами соціального страхування з дотриманням принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування для вирішення завдань дослідження методологічного, аналітичного та практичного характеру.

Однією з умов успішної розбудови соціальної держави в Україні є гідний рівень життя усіх громадян, особливо соціально вразливих верств населення. В умовах нових світових реалій національна система соціального страхування потребує якнайшвидшого проведення комплексних реформ у соціальній сфері. Надмірне зволікання з модернізацією системи соціального страхування може призвести до складних економічних наслідків. Потребують вдосконалення принципи та механізми всієї системи соціального захисту.

Виявлено незбалансованість дохідної та видаткової частин бюджету Пенсійного фонду України. Аналіз функціонування солідарної системи показав, що значна частина доходів Пенсійного фонду формується завдяки власним коштам із залученням переданих ресурсів, а саме – коштів з Держбюджету. Сформованих за рахунок пенсійних внесків власних коштів є замало для того, щоб повністю профінансувати відповідні видатки.

В Україні є необхідність впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення, оскільки вона дозволить розвантажити солідарну систему, сформує індивідуальні накопичення громадян, дасть можливість залучати інвестиційний ресурс громадян на розбудову національної економіки, дасть поштовх розвитку національного фондового ринку

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що соціальне страхування є важливим суспільним інститутом й спрямовано на реалізацію принципу соціальної справедливості за настання страхового випадку. Доцільно погодитися з науковцем в тому, що важливим напрямом розвитку системи соціального страхування в Україні є врахування інтересів усіх соціальних партнерів, а саме держави, роботодавців та профспілок (працівників). Досить

слухними є й пропозиції, висловлені у науковій праці . Перспективами подальших наукових розвідок у цій сфері є дослідження ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкровний О. Державне соціальне страхування працівників аграрних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08. „Гроші, фінанси і кредит” / О. В. Безкровний ; Нац. наук. центр „Інститут аграрної економіки” УААН. – К., 2009. – 23 с.
2. Безугла В. О. Соціальне страхування : навч. посіб. / В. О. Безугла, Д. М. Загірняк, Л. П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
3. Благун І.Г. Соціальне страхування : навч. посібн. / І.Г.Благун, Ю.М.Кушнірчук, Р.П.Підлипна; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: СПОЛОМ, 2015. – 181 с.
4. Васечко, Л.І. Структурні компоненти фінансового механізму соціального страхування [Текст] / Л.І. Васечко // Вісник КНУТД. — 2011. — № 4. — С. 140—144.
5. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. Навч. пос. – К.: Центр, 2018
6. Внукова Н.М. Соціальне страхування. Конспект лекцій для студентів спеціальностей 7.050104,7.050105 усіх форм навчання / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2014. – С.8.

7. Григораш Г.В., Григораш Т.Ф., Олійник В.Я., Субачов І.Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 144 с.
8. Гриненко А.М. Соціальна політика: сутнісно-концептуальний аспект // Вісн. соціально-екон. досліджень. – 2008. – № 32. – С. 79.
9. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Дробот Я.В., Резніченко Н.В. Проблеми та напрямки реформування пенсійної системи в Україні / Я. В. Дробот, Н. В. Резніченко. // Фінансовий простір. – 2016. – №1. – С. 63–66
11. Єлагін В.П. Проблеми запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні / В.П. Єлагін // Державне будівництво. – 2016. - № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/5/01.pdf>
12. Жук О.Б. Фінансове забезпечення функціонування пенсійної системи України в умовах реформування економіки / О.Б. Жук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. - № 3. – С. 50-54 27.
13. Загородній А. Г. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко // Фінанси України. – 2016. – № 6. – С. 15–24.
14. Зайчук Б. Характеристика і напрями реформування пенсійної системи України / Б. Зайчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 3. – С. 95 – 100.
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» № 77-VIII від 28 грудня 2014 р.
16. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2013 рік
Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/33966-zvit-pro-vykonannyabyudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2013-rik/>

- 17.**Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2014 рік
Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/33968-zvit-pro-vykonannyabyudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2014-rik/>
- 18.**Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015 рік
Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/33970-zvit-pro-vykonannyabyudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2015-rik/>
- 19.**Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2016 рік
Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/33972-zvit-pro-vykonannyabyudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2016-rik/>
- 20.**Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік
Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/33974-zvit-pro-vykonannypokaznykiv-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2017-rik/>
- 21.**Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році Режим доступу: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2019/03/-Zvit_2018_21_03_2019.pdf
- 22.**Коваль О. П. Перспективи впровадження загально-обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку: моногр. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2012. – С. 162.
- 23.**Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 120 від 28.06.1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
- 24.**Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон від 14.01.1998 № 16/98-ВР//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 23, ст.121
- 25.**Офіційний сайт Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття // www.dcz.gov.ua
- 26.**Постанова правління Пенсійного фонду України 22 лютого 2019 року № 1-1. Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua>
- 27.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій//(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 40-41, ст.383.

- 28.**Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 9 липня 2003 р. № 1058 – IV зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- 29.**Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 9 липня 2003 р. № 1058 – IV зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- 30.** Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376
- 31.**Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 46-47, ст.403.
- 32.**Про зайнятість населення (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, ст.243.
- 33.**Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2018 рік: Кабінет Міністрів України від 07.02.2018 № 54.
- 34.** Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України від 23 липня 2014 р. № 280 від 03.05.2018
- 35.** Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка та. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 120 с
- 36.**Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія [О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка та ін.]: за ред. О.П. Кириленко, Б.С. Малиняка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 120 с.
- 37.**Савченко Н.Г. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – №1. – С. 110 – 118.
- 38.**Сивак С. Пенсійне страхування та пенсійна реформа: теоретичні основи // Право України. — 2009. — № 10. — С. 61-63.

- 39.**Скоропад І. С. Особливості функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 20.9. – С. 237-242
- 40.**Соломка О. М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / О. М. Соломка. — Х., 2006. — 18 с.
- 41.**Соціальне страхування : підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. – 516 с.
- 42.**Соціальне страхування : підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. – С.201.
- 43.**Соціальне страхування: Кредитно модульний курс. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 104 с.
- 44.**Соціальне страхування: Навчальний підручник [для студ. вищ. навч. зал.] / М.І.Мальований, П.К. Бечко, В.П. Бечко – Умань : Видавець «Сочінський», 2011. – 476 с.
- 45.**Статут Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття: від 14 жовтня 2010 р. № 204 зі змінами, внесеними згідно з постановами правління Фонду від 21 липня 2011 р. № 269, від 26 липня 2012 р. № 339
- 46.**Стоян В. І., Даневич О. С., Мац М. И//. - 3-тє вид. змін. й доп. - К. : «Центр учбової літератури», 2014. - 868 с.
- 47.**Толуб'як В.С. Пенсійні реформи в зарубіжних краї(нах: особливості та результати / В.С. Толуб'як // Науко(вий вісник Херсонського державного університету. Сер.Економічні науки. — 2014. — Вип. 9, Ч. 5. — С. 200-213.

Фонд соціального страхування. – Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/>